

POMOC – WSPARCIE – RATOWNICTWO
O optymalizacji rozwoju i edukacji człowieka
na różnych etapach życia

Redakcja naukowa
Anna Knocińska i Przemysław Frąckowiak

Bogucki Wydawnictwo Naukowe
Poznań – Gniezno 2017

Mikołaj Brenk

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Placówki wsparcia dziennego

Placówki wsparcia dziennego, które wpisały się na stałe w polski system opieki nad dziećmi i młodzieżą, mają swoją genezę w problemach związanych z okresem transformacji ustrojowej. Wtedy to trudności gospodarcze odbiły się bezpośrednio na możliwościach realizacji działań opiekuńczo-socjalnych państwa, ograniczając je do niezbędnego minimum. Wyraźny deficyt miejsc w placówkach opieki okresowej powodował wzrost liczby dzieci i młodzieży pozbawionych właściwej opieki i tym samym wzmożony rozwój zjawisk patologicznych. Odpowiedzią na powyższe problemy licznie powstających po 1989 r. organizacji pozarządowych, a także niektórych podmiotów samorządowych, było tworzenie form opieki dziennej nad dziećmi z rodzin dysfunkcyjnych, najczęściej funkcjonujących pod nazwą świetlicy środowiskowej czy świetlicy socjoterapeutycznej. Warto przypomnieć, że pierwotnie prowadzenie placówek wsparcia dziennego, podobnie jak pozostałych form opieki nad dzieckiem, należało do zadań resortu edukacji. W wyniku reformy od 1999 r. świetlice podlegały pod resort pracy i polityki socjalnej¹. Na gruncie lokalnym oznaczało to zmianę organu nadzorującego z kuratorium oświaty na gminę lub powiat. Przez kolejne lata podstawowymi aktami prawnymi regulującymi działalność placówek wsparcia dziennego były: rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 września 2000 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych², a następnie rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 14 lutego 2005 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych³.

¹ W latach 2001–2011 funkcjonowało pod nazwą: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.

² Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 września 2000 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz.U. z 2000 r., nr 80, poz. 900).

³ Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 14 lutego 2005 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz.U. z 2005 r., nr 37, poz. 331).

Charakterystyka organizacyjna oraz podstawowe unormowania formalnoprawne placówek wsparcia dziennego

Placówki wsparcia dziennego to jedna z form wspierania rodzin, które nie są w stanie wypełniać swoich podstawowych funkcji związanych z wychowaniem dzieci i opieką nad nimi⁴. Pobyt w nich jest bezpłatny, a uczestnictwo odbywa się na zasadach dobrowolności. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy udział w zajęciach organizowanych przez tego typu placówki jest obligatoryjny z uwagi na postanowienie sądu. Dla młodzieży zdemoralizowanej, co do której sędzia wydziału rodzinnego i nieletnich orzekł obowiązek uczestniczenia w zajęciach ośrodka wsparcia dziennego, tworzone są także specjalne komórki – np. świetlice sądowe lub ośrodki kuratorskie.

Nadrzędnym aktem prawnym regulującym działalność placówek wsparcia dziennego jest ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁵. Akty niższego rzędu są uchwalane w dużej części lokalnie i dzięki temu mogą być dostosowane do specyfiki środowiska, a także potrzeb i możliwości placówek. Wójt (prezydent miasta/burmistrz) lub rada gminy (miasta) nadaje lub zatwierdza statut, z kolei dyrektor każdej placówki opracowuje regulamin, w którym zawarte są szczegółowe zadania oraz organizacja działania instytucji. Aktem prawnym normującym pracę wolontariuszy wykonujących swoje obowiązki w placówkach wsparcia dziennego jest ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁶.

Wyróżnia się trzy rodzaje placówek wsparcia dziennego: opiekuńcze, specjalistyczne i podwórkowe. Placówki wsparcia dziennego prowadzone w formie opiekuńczej to na przykład koła zainteresowań, świetlice, kluby i ogniska wychowawcze. Mają one za zadanie zapewnić dzieciom i młodzieży opiekę, realizować działania wychowawcze, pomagać w nauce oraz zorganizować czas wolny w formie zabawy, zajęć sportowych i rozwijania zainteresowań. Placówki specjalistyczne również realizują powyższe zadania (w mniejszym lub większym stopniu), jednakże priorytetami w ich działalności są zajęcia socjoterapeutyczne, terapeutyczne, korekcyjne, kompensacyjne oraz logopedyczne. Ponadto z dziećmi realizuje się indywidualne programy korekcyjne, psychokorekcyjne lub psychoprofilaktyczne, w szczególności terapię pedagogiczną, psychologiczną i socjoterapię. Najprostszą formą działania jest praca podwórkowa realizowana przez wychowawcę w środowisku lokalnym z wykorzystaniem działań animacyjnych oraz

⁴ G. Gajewska, *Oparcie i wsparcie społeczne dziecka w środowisku zamieszkania wyzwaniem pracy socjalnej, w: Społeczeństwo, demokracja, edukacja. Nowe wyzwania w pracy socjalnej*, red. K. Marzec-Holki, Wydawnictwo Uczelniane AB, Bydgoszcz 2000, s. 288.

⁵ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2011 r., nr 149, poz. 887 z późn. zm.). Placówek wsparcia dziennego dotyczy w szczególności rozdział 3: *Pomoc w opiece i wychowaniu dziecka* (art. 18–28).

⁶ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., nr 96, poz. 873, ze zm.).

socjoterapeutycznych. Poszczególne placówki mogą łączyć ze sobą powyższe trzy formy działalności⁷.

Placówką wsparcia dziennego kieruje dyrektor (kierownik), posiadający wyższe wykształcenie kierunkowe. Kadra jest dopasowana do wielkości i specyfiki placówki – tworzą ją według potrzeb: wychowawcy, pedagodzy, psycholodzy, terapeuci, opiekunowie, pielęgniarki, personel techniczno-administracyjny. Jeden wychowawca może mieć pod swoją opieką nie więcej niż piętnastoro dzieci⁸. Powszechną praktyką jest udział wolontariuszy w przygotowaniu i prowadzeniu zajęć dla dzieci⁹.

Oferta sprawcza i zadania placówek wsparcia dziennego

Jedną z korzyści, jakie niesie działalność omawianych placówek w środowisku lokalnym, jest pomaganie dzieciom z rodzin dysfunkcyjnych bez konieczności ich izolowania od domu rodzinnego (jak to ma miejsce w zakładzie opiekuńczym). Placówki wsparcia dziennego najczęściej działają w środowisku lokalnym, skupiając dzieci z jednej dzielnicy, osiedla. Stąd też dziecko bezpośrednio po zajęciach szkolnych ma możliwość udania się na kilka godzin do placówki, a dopiero wieczorem wraca do rodzinnego domu. W ten sposób ma zagospodarowany czas po zajęciach szkolnych, przy jednoczesnym utrzymaniu kontaktu z najbliższymi.

Placówka wsparcia dziennego pełni zatem rolę kompensacyjną wobec rodzin, które nie są w stanie spełniać wielu swoich podstawowych funkcji. Jej pracownicy i wolontariusze oferują dzieciom szerokie wsparcie, które może obejmować m.in.: pomoc w nauce, ćwiczenie samodzielności, kształtowanie u wychowanków poczucia własnej wartości, uczenie prawidłowych postaw społecznych, dostarczanie wiedzy na temat uzależnień, rozwijanie zainteresowań i uzdolnień, uczenie nawyków kulturalnych, dostarczanie wzorców dobrej zabawy i rozrywki, czasem także dożywianie.

Pierwszym zadaniem placówek wsparcia dziennego jest niewątpliwie wychowanie, które w zależności od specyfiki placówki realizowane jest na wielu różnych płaszczyznach. Dla osób obserwujących ich aktywność najbardziej zauważalną formą pracy wychowawczej jest działalność twórcza oraz rekreacyjna. Pierwsza polega na kształtowaniu i rozwijaniu zainteresowań i uzdolnień wychowanków, pobudzaniu ich do aktywności twórczej oraz uczeniu współpracy w grupie. Przejawia się to m.in. w tym, że wnętrza placówek są ozdobione twórczością plastyczno-techniczną, ściany są kolorowe, często wymalowane przez wychowanków, regularnie odbywają się przedstawienia, w czasie których dzieci pokazują swoje umiejętności (aktorskie, wokalne itp.). Z kolei zadaniem działalności rekreacyjnej

⁷ Art. 24 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny..., dz. cyt.

⁸ Art. 25, 26 i 28 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny..., dz. cyt.

⁹ Art. 28 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny..., dz. cyt.; A. Nowosiadły, *Szkolenie przygotowujące wolontariuszy do pracy w świetlicach dla dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPA, Warszawa 2006.

jest nauczenie podopiecznych umiejętności korzystania z czasu wolnego w sposób wartościowy poprzez dostarczanie wzorców dobrego wypoczynku i rozrywki, na przykład organizowanie wycieczek krajoznawczych, zawodów sprawnościowych, emitowanie filmów o walorach pedagogicznych¹⁰.

Jedną z najczęściej spotykanych form pracy grupowej z wychowankami w placówkach wsparcia dziennego jest socjoterapia. Wykorzystuje się ją jako podstawową metodę w świetlicach socjoterapeutycznych, natomiast w innych placówkach pełni rolę uzupełniającą. Duża jej skuteczność wynika m.in. z harmonijnego oddziaływania zarówno wychowawcy (terapeuty), jak i pozostałych dzieci akceptujących obowiązujące w placówce zasady (np. o nieagresji, mówieniu zawsze prawdy, aktywności własnej)¹¹. Proces terapii polega na diagnozie socjoterapeutycznej każdego z uczestników wskazującej na uraz psychiczny, który utrudnia funkcjonowanie społeczne (np. przemoc w domu rodzinnym powoduje u dziecka strach, poczucie krzywdy, poczucie winy, bezradność). Funkcję socjoterapeutyczną zajęć osiąga się dzięki stworzeniu takich sytuacji w grupie, w których dziecko będzie mogło lepiej poznać samo siebie, swoje mocne strony, a następnie wykorzystać zebrane doświadczenia w różnych sytuacjach życiowych. Podczas regularnych zajęć wychowanek może skorygować dotychczasowe, negatywne doświadczenia, a następnie nabyć, ćwiczyć i potwierdzać umiejętności, takie jak: asertywność, zdecydowanie w podejmowaniu decyzji, chęć szukania wsparcia i pomocy, rozwijanie własnych zainteresowań¹². W czasie zajęć socjoterapeutycznych wykorzystuje się pozytywne emocje jako swoiste antidotum na przeżycia destrukcyjne. Dzięki pozytywnym emocjom odwraca się uwagę od emocji negatywnych towarzyszących dzieciom (takich jak: wstyd, złość, lęki), pokazuje się ich przemijalność oraz pozwala doświadczać i pielęgnować w sobie te pozytywne. Terapii towarzyszy odreagowanie emocjonalne w formach dostosowanych do etapu rozwojowego dzieci, np. przez rozmowę, rysunek, zadania grupowe¹³.

Placówki wsparcia dziennego współpracują z rodzicami lub opiekunami, a także, w zależności od potrzeb, z wszelkimi instytucjami i placówkami mogącymi mieć wpływ na właściwe funkcjonowanie dziecka i rodziny, np. szkołą, środowiskiem lokalnym, ośrodkiem pomocy społecznej, ośrodkiem pomocy rodzinie, pracownikami socjalnymi, komisją rozwiązywania problemów alkoholowych, policją, sądem rodzinnym, poradnią psychologiczno-pedagogiczną, podmiotami leczniczymi czy kościołami.

¹⁰ B. Janeczko, *Nauczanie, wychowanie, profilaktyka. Zadania świetlicy środowiskowej*, w: *Współczesne wyzwania i metody pracy socjalnej*, red. W. Szymczak, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2009, s. 286–287.

¹¹ M. Bernasiewicz, *Interakcjonizm symboliczny w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011, s. 119.

¹² A. Mierzwa, *Socjoterapia w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2004, 1, s. 32.

¹³ K. Sawicka, *Socjoterapia jako forma pracy z dziećmi i młodzieżą przejawiającymi zaburzone zachowania*, w: *Terapia dzieci i młodzieży. Metody i techniki pomocy psychopedagogicznej*, red. I. Dąbrowska-Jabłońska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 67.

Miejsce instytucji w systemie, opis oraz ujęcie schematyczne z uwzględnieniem wzajemnych bądź jednokierunkowych powiązań

Placówki wsparcia dziennego są ogniwem systemu opieki instytucjonalnej nad dziećmi. Obok placówek wsparcia dziennego funkcjonują ośrodki zapewniające opiekę przez całą dobę: interwencyjne, rodzinne, socjalizacyjne oraz wielofunkcyjne, prowadzone przez samorząd terytorialny na szczeblu powiatu (lub przez inny podmiot, któremu powiat zlecił to zadanie).

Placówki wsparcia dziennego są prowadzone przez gminy. Wójt (lub odpowiednio – burmistrz, prezydent miasta) wydaje zezwolenie na prowadzenie placówki i to on ma prawo cofnąć zezwolenie w przypadku niewywiązywania się przez podmiot ją prowadzący z obowiązków ustawowych.

Nadzór nad działalnością placówek wsparcia dziennego sprawuje wójt, jednakże w praktyce obowiązek ten jest bardzo często wykonywany przez dyrektora ośrodka opieki społecznej. Z kolei nadzór nad przestrzeganiem standardu opieki i wychowania, jakością pracy oraz kwalifikacjami zatrudnionych pracowników sprawuje wojewoda.

Tabela 1. Placówki wsparcia dziennego w systemie opieki na dzieckiem

	Organ prowadzący						
	Powiat					Gmina	
	placówki opiekuńczo-wychowawcze (całodobowe)					placówki wsparcia dziennego o zasięgu ponadgminnym	placówki wsparcia dziennego o zasięgu gminnym
Podział placówek	placówka typu socjalizacyjnego	placówka typu interwencyjnego	placówka typu specjalistyczno-terapeutycznego	placówka typu rodzinnego	placówka wielofunkcyjna*		
Przykładowe placówki	dom dziecka, ochotniczy hufiec pracy, młodzieżowa grupa usamodzielnienia, ośrodek wychowawczy	pogotowie opiekuńcze, policyjna izba dziecka	ośrodek terapii uzależnień i młodzieży	rodzinny dom dziecka, wioska dziecięca	ognisko wychowawcze, wielofunkcyjna placówka opiekuńczo-wychowawcza	świetlica (np. środowiskowa, socjoterapeutyczna), klub, koło zainteresowań	świetlica (np. środowiskowa, socjoterapeutyczna), klub, koło zainteresowań

*Placówka wielofunkcyjna łączy działania kilku typów placówek (interwencyjnej, socjalizacyjnej, specjalistyczno-terapeutycznej).

Zródło: opracowanie własne na podstawie ustawy o pieczy...

Gmina może zlecić prowadzenie ośrodka wsparcia dziennego organizacjom pozarządowym, kościelnym lub osobom prawnym, które w zakresie statutowej działalności mają wspieranie rodziny, pieczę zastępczą lub pomoc społeczną. Tego typu podmioty mogą również same wystąpić do wójta o zgodę na prowadzenie placówki. Stąd też wiele placówek wsparcia dziennego jest prowadzonych przez instytucje takie, jak: parafialne koło Caritas, Centrum Integracji Społecznej, oddział Polskiego Komitetu Pomocy Społecznej, oddział Polskiego Czerwonego Krzyża, chorągiew Związku Harcerstwa Polskiego.

Prowadzone są one również przez powiaty, przybierając zasięg ponadgminny, np. świetlice środowiskowe zlokalizowane blisko dworców w miastach, do których młodzież dojeżdża do szkół. Z tego typu świetlic podopieczni korzystają w godzinach rannych (przed zajęciami szkolnymi) i popołudniowych (oczekując na połączenie do miejsca zamieszkania).

Tabela 2. Liczba placówek wsparcia dziennego w poszczególnych województwach na tle wybranych problemów społecznych

Województwa	Liczba placówek wsparcia dziennego	Placówki wsparcia dziennego na 100 tys. mieszkańców	Przestępstwa przeciw rodzinie i opiece na 100 tys. mieszk.	Stopa długo-trwałego bezrobocia w %	Osoby korzystające ze świadczeń pomocy społecznej na 100 tys. mieszk.
Dolnośląskie	174	6	9	5,8	4731
Kujawsko-pomorskie	251	12	6	8,3	7609
Lubelskie	80	4	11	6,7	5824
Lubuskie	82	8	10	7,0	7050
Łódzkie	180	7	11	5,5	5458
Małopolskie	223	7	6	4,5	4426
Mazowieckie	352	7	7	4,6	4566
Opolskie	122	12	9	5,8	4178
Podkarpackie	54	3	6	8,6	6740
Podlaskie	72	6	6	6,7	6487
Pomorskie	409	18	6	4,9	5794
Śląskie	281	6	12	4,0	4001
Świętokrzyskie	46	4	9	7,4	6799
Warmińsko-mazurskie	36	3	9	9,8	9148
Wielkopolskie	437	13	8	3,7	4810
Zachodniopomorskie	317	19	5	8,0	6661

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Statystyczny Województw 2011*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2011.

W Polsce działa ponad 3 tys. placówek wsparcia dziennego, z czego zdecydowana większość (2,6 tys.) to placówki typu opiekuńczego¹⁴. Są one nierównomiernie rozłożone na mapie kraju, tzn. w niektórych województwach jest ich kilkadziesiąt (np. 36 placówek w warmińsko-mazurskim, 46 w świętokrzyskim), a w innych nawet kilkaset (np. 437 w wielkopolskim, 409 w pomorskim). Skala dysproporcji jest podobna w przeliczeniu ilości placówek na 100 tys. mieszkańców (np. tylko 3 placówki na 100 tys. mieszkańców na podkarpaciu, 19 w zachodniopomorskim). Na liczbę placówek nie przekłada się również skala problemów społecznych występujących na danym obszarze (bezrobocie, przestępstw w rodzinie) czy korzystania ze świadczeń pomocy społecznej.

Zakończenie

Działalność placówek wsparcia dziennego jest niewątpliwie niezastąpionym elementem systemu pomocy społecznej. Wart podkreślenia jest fakt dużego ich wsparcia przez wolontariuszy. Ponadto wśród ich założycieli nie brakuje osób z charyzmą, które działając z własnej inicjatywy, zmagając się z licznymi trudnościami (organizacyjnymi, finansowymi, lokalowymi), udowadniają potrzebę takiej formy pracy środowiskowej.

Nieodłącznym problemem działalności instytucji pomocowych – również placówek wsparcia dziennego – są ograniczenia finansowe. Skutkują one brakiem możliwości realizowania przez placówki szerokiej oferty zajęć dla dzieci i młodzieży. W praktyce zmniejszana jest liczba godzin ich otwarcia czy ogranicza się liczbę wychowawców (i tym samym wychowanków), co często sprawia, że praca socjoterapeutyczna i środowiskowa schodzą na dalszy plan¹⁵.

Ponadto placówki socjoterapeutyczne nierzadko są nimi tylko z nazwy, gdyż socjoterapia ustępuje miejsca innej działalności. Dzieje się tak między innymi dlatego, że placówki wsparcia dziennego koncentrują się na pracy jedynie opiekuńczej lub socjalnej, które co prawda są niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania dziecka i rodziny, ale pochłaniają zarówno czas, jak i środki finansowe, a przede wszystkim leżą w kompetencjach innych osób (wychowawcy klasowego, szkoły, pracownika socjalnego)¹⁶.

Jedną z bolączek placówek wsparcia dziennego, szczególnie świetlic środowiskowych, są warunki lokalowe. Sytuacja stopniowo się poprawia, jednakże warto podkreślić, że lokalizowanie ich w warunkach o najniższym standardzie (w porównaniu do innych instytucji publicznych) jest niechlubnym „standardem”

¹⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2012*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2012, s. 273.

¹⁵ I. Dąbrowska-Jabłońska, *Świetlica środowiskowa*, w: *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, red. J. Brągiel, S. Badora, Wydawnictwo UO, Opole 2005, s. 226.

¹⁶ Por. A. Matyja, *Socjoterapia jako forma pomocy dzieciom z rodzin dysfunkcyjnych w opinii kierowników i wychowawców świetlic środowiskowych w wybranych miastach śląskich*, w: *Sieci wsparcia społecznego jako przejaw integracji i dezintegracji społecznej*, red. J. Grotowska-Leder, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2008, s. 212–214.

obowiązującym od kilkudziesięciu lat. Na początku lat siedemdziesiątych O. Czerniawska pisała o świetlicach, że „mieszczą się w pomieszczeniach, z których wykwaterowano biura lub osoby prywatne przydzielając im lepsze lokale. Najczęściej są to sutereny (40%), izby na parterze w drewnianych domkach lub starych kamienicach (29,9%), baraki wolnostojące (21,5%) (...)”¹⁷. Powyższy cytat koresponduje z dramatyczną sytuacją świetlic sprzed kilku lat – w październiku 2012 r. Rzecznik Praw Dziecka, interweniując w sprawie planowanego zamknięcia znaczącej większości (!) polskich świetlic, właśnie z powodów wysokich wymogów lokalowych, pisał: „Większość placówek prowadzonych w formie świetlic socjoterapeutycznych i środowiskowych znajduje się w lokalach, często piwnicach, które nie będą mogły sprostać warunkom niezbędnym do otrzymania pozytywnych opinii straży pożarnej i inspekcji sanitarnej, o których mowa wyżej”¹⁸. Sytuacja ta wynikała z zapisów wspomnianej ustawy o wspieraniu rodziny, które wymuszały na istniejących placówkach posiadanie pozytywnej opinii o warunkach lokalowych od straży pożarnej i inspektoratu sanitarnego. Z powodu częstego lokowania świetlic w środowisku lokalnym podopiecznych – nierzadko w biednych dzielnicach – warunki lokalowe nie spełniały wszystkich wymagań (np. piwnice były zbyt niskie). Sprzeciw Rzecznika Praw Dziecka, a także wielu podmiotów znających realia funkcjonowania placówek wsparcia dziennego i możliwości zmian lokalowych, poskutkowało odroczeniem do 2015 r. planowanych zmian, a ostatecznie z nich zrezygnowano na rzecz dużo mniej restrykcyjnych przepisów. Nowelizacja ustawy nie mówi już o obowiązku uzyskania pozytywnej opinii od ww. instytucji, a jedynie uznania przez organ prowadzący (gminy, starostwa), że placówka opiekuńczo-wychowawcza wsparcia dziennego zapewnia bezpieczne i higieniczne warunki pobytu¹⁹.

Bibliografia

- Bernasiewicz M., *Interakcjonizm symboliczny w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011.
- Czerniawska O., *Działalność świetlic społecznych. Materiały z badań przeprowadzonych na terenie Łodzi*, Wydawnictwa Centralnego Ośrodka Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1971.
- Dąbrowska-Jabłońska I., *Świetlica środowiskowa, w: Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, red. J. Brągiel, S. Badora, Wydawnictwo UO, Opole 2005.

¹⁷ O. Czerniawska, *Działalność świetlic społecznych. Materiały z badań przeprowadzonych na terenie Łodzi*, Wydawnictwa Centralnego Ośrodka Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1971, s. 25.

¹⁸ Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dn. 9 października 2012 r. [online], http://www.brpd.gov.pl/wystapienia/wyst_2012_10_09_mpips.pdf [dostęp: 19.04.2017]; wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka do Przewodniczącego Sejmowej Komisji Polityki Społecznej i Rodziny dn. 9 października 2012 r. [online], http://www.brpd.gov.pl/wystapienia/wyst_2012_10_09.pdf [dostęp: 19.04.2017].

¹⁹ Zob. ustawa z dnia 25 lipca 2014 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2014 r., poz. 1188).

- Gajewska G., Bazydło-Stodolna K., *Teoretyczno-metodyczne podstawy pracy opiekuńczo-wychowawczej w świetlic. Scenariusze zajęć wychowawczych*, PEKW „Gaja”, Zielona Góra 2005.
- Gajewska G., *Oparcie i wsparcie społeczne dziecka w środowisku zamieszkania wyzwaniem pracy socjalnej*, w: *Społeczeństwo, demokracja, edukacja. Nowe wyzwania w pracy socjalnej*, red. K. Marzec-Holka, Wydawnictwo Uczelniane AB, Bydgoszcz 2000.
- Główny Urząd Statystyczny, *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2012*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2012.
- Janeczko B., *Nauczanie, wychowanie, profilaktyka. Zadania świetlicy środowiskowej*, w: *Współczesne wyzwania i metody pracy socjalnej*, red. W. Szymczak, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2009.
- Matyja A., *Socjoterapia jako forma pomocy dzieciom z rodzin dysfunkcyjnych w opinii kierowników i wychowawców świetlic środowiskowych w wybranych miastach śląskich*, w: *Sieci wsparcia społecznego jako przejaw integracji i dezintegracji społecznej*, red. J. Grotowska-Leder, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2008.
- Mierzwa A., *Socjoterapia w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2004, 1.
- Nowosiadły A., *Szkolenie przygotowujące wolontariuszy do pracy w świetlicach dla dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPA, Warszawa 2006.
- Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 14 lutego 2005 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz.U. z 2005 r., nr 37, poz. 331).
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 września 2000 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz.U. z 2000 r., nr 80, poz. 900).
- Róg A., *Świetlica socjoterapeutyczna*, w: *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, red. J. Brągiel, S. Badory, Wydawnictwo UO, Opole 2005.
- Róg A., *Świetlice socjoterapeutyczne*, „Problemy Opiekuńczo Wychowawcze” 2004, nr 2.
- Sawicka K., *Socjoterapia jako forma pracy z dziećmi i młodzieżą przejawiającymi zaburzone zachowania*, w: *Terapia dzieci i młodzieży. Metody i techniki pomocy psychopedagogicznej*, red. I. Dąbrowska-Jabłońska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006.
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., nr 96, poz. 873 ze zm.).
- Ustawa z dnia 25 lipca 2014 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2014 r., poz. 1188).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2011 r., nr 149, poz. 887 ze zm.).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., nr 96, poz. 873).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2011 r., nr 149, poz. 887).
- Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 9 października 2012 r. [online], http://www.brpd.gov.pl/wystapienia/wyst_2012_10_09_mpips.pdf [dostęp: 19.04.2017].
- Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka do Przewodniczącego Sejmowej Komisji Polityki Społecznej i Rodziny z dnia 9 października 2012 r. [online], http://www.brpd.gov.pl/wystapienia/wyst_2012_10_09.pdf [dostęp: 19.04.2017].